

TEMAS VE KAYNAŞMA: İLİŞKİ OLARAK YABANCIYI TÜRK SİNEMASINDA ETKİLEŞİMLER VE KURBAN RİTUSU ÜZERİNDEN OKUMAK

Levent TATAR*

Öz

Yabancı, sabitlenmiş bir kategori değil gündelik hayatta etkileşimlerle ortaya çıkan bir ilişki biçimidir. Makale, gündelik etkileşimlerdeki konular ekseninde temasa geçilen merkezle kaynaşmaya çalışan yabancıya ilişkin ilişkiye içkin değişim ve adaptasyon sorunlarını ortaya çıkarmaya çalışılırken, aynı zamanda etkileşimdeki iktidar ilişkilerinin izlerinin de sürülmesini amaç edinmiştir. Türk Sinemasındaki bazı örnekler üzerinden analizler gerçekleştirilerek gündelik hayattaki etkileşimler sinematografik imajlar üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Teorik bakışını Alfred Schütz'un "Yabancı" kavramına referansla kuran makalede amaçlı seçilen Takva filmindeki etkileşimler, belirlenen temalar ekseninde yorumlanmış, taraflar arasındaki iktidar ilişkilerinin toplumsal kesitlerde ortaya çıkan yönleri saptanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, gündelik yaşam pratiklerimizde "yabancı" olma durumunun ortaya çıkma olasılığı oldukça yüksektir. Değişim sadece ilişkilerin içeriklerini değil, öznelerin konularını ve konulara dair diğer öznelerin algılarını da etkilemektedir. Yabancıya temas geçtiği merkez, iktidarını sürdürmek için yabancadan belirli kurban edimleri talep etmekte, kurban edimi sonunda yabancıyı kutsayarak kendi iktidarını yeniden inşa ederken, toplumsal etkileşimler tarafları yapılandırılan bir süreç dönüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı, Alfred Schütz, Etkileşimler, Kurban Ritusu, Türk Sineması.

CONTACT AND COHESION: UNDERSTANDING THE STRANGER IN TURKISH CINEMA INTERACTIONS AND SACRIFICE RITUAL AS A RELATIONSHIP

Abstract

Stranger is not a fixed category but rather a relationship that occurs via social interactions. This article aims to unearth the change and adaptation problems within the relationship of stranger who tries to blend with the center which is contacted on the axis of daily interactions, while also pursuing the power relations that are being interacted with. Social interactions are explained via cinematographic images by analysing examples from the Turkish cinema. This article constructs its theoretical framework upon Alfred Schutz's term "Stranger" while purposefully chosen interactions in "Takva" movie is interpreted on the axis of determined themes and same aspects of power relationship within social situations are tried to be determined. Consequently, change affects subjects and their view upon their status. The center that the stranger interacts with requires various sacrifices to maintain its power, converting social interactions into a process constructing both sides.

Keywords: *Stranger, Alfred Schutz, Interactions, Sacrificial Ritual, Turkish Cinema.*

1. GİRİŞ

Yabancı kökenli Almanca Sözcükler dilin Yahudileridir.

(T.Adorno, Minima Moralia, 114)

İnsan, bir alan/mekan içerisinde etkileşim halinde olan canlıların ve onların çevrelerini saran cansız varlıkların oluşturduğu ilişkiler ağı olarak ekosistemin bir parçasıdır. Aristoteles'e göre (Politika,1975), bir "Zoon Politicon" dur. Politik bir hayvan olarak insan, yaşamış olduğu doğal çevre ve diğer insanlarla girmiş olduğu etkileşim sonucunda varlığını anlamlandıran bir canlıdır. George Simmel

(akt Ünsaldı, 2019: 7) toplumsal yaşamın inşasını sağlayan insanlar arası bu etkileşimleri toplumun atomu olarak nitelendirmektedir. Toplumsal yaşamı sürekli deneyimleyerek yeniden kuran insan, yaşadığı ekosistemin bir alt alanı olan toplumsal ekosistemi oluşturmuştur. Dewey'den alıntılırsak (akt Ünsaldı, 2019: 9) bu alt alan, kendisinin yeniden kurulumuna imkan sağlamak için burada yaşayan failerin faaliyetlerine aracılık eder ve her faaliyet bu genel ekolojide kapladığı sınırlı bölge ile tanımlanır. Bu ekoloji içerisinde devam eden gündelik hayatın yoğunluğundaki değişim, bireyleri kimi zaman ama son zamanlarda daha sık olmak üzere bir yabancıya dönüştürmektedir. Bu makalede dönüşülen bu “Yabancı”, Alfred Schütz’ün sosyolojik perspektifine dayanarak değişen toplumsal etkileşimlerin somutlaştığı bir ilişki biçimi, bir tipoloji olarak ele alınacaktır.

Günümüzün hızla değişen dünyasında birey yeni girdiği etkileşim çerçevelerinde kimi zaman bir yabancıya dönüşebiliyor. O nedenle günümüzde “yabancı” olmak verili bir kategori ya da sabitlenmiş bir toplumsal statü olmaktan çok etkileşim anında ortaya çıkan ve zamanda ve mekanda değişiklik gösteren bir ilişki biçimi olarak inşa edilebilir. Bu etkileşimin kaçınılmaz sonuçları ise ne yazık ki çoğunlukla yabancı açısından yıkıcı etkilere sahiptir. Bu yıkıcı etkilerin somutlaştığı bir süreç olarak; yeni taşınılan mahalledeki komşuluk ilişkisi, uzun süredir binilmeyen belediye otobüsünde ki yaşanan kriz, tayin olunan okulun kurumsal yapısıyla girilen etkileşim, uzun süredir görülmemiş olan çocukluk arkadaşıyla geçirilen zamanlar, yeni teknolojik araçlar ve bu araçları kullanmak zorunda kalma durumları ve gündelik hayatta karşılaşılan daha pek çok etkileşim sonucunda ortaya çıkan çatışma halleri, bu yabancılık durumu üzerinden okunabilir. Birey, eski deneyimleri ekseninde değişime ayak uydurmaya çalışarak ekosistem içerisinde gerçekleşen etkileşimlere adapte olmaya uğraşırken, çatışmanın hakim olduğu bu süreçte bazı kayıplar da yaşar. Bu

nedenle arkaik kùltürlerde sıkça rastlanan kurban etme “ritus”unun günümüzde de biçim ve nitelik değiştirerek varlığını devam ettirdiği ileri sürülebilir.

Bu ekseninde, makalede, “merkez” ile merkeze dışarıdan temas eden “yabancı” arasındaki ilişki, Türk Sinemasındaki bazı imajlar üzerinden analiz edilmeye çalışılacaktır. Burada, “merkez”; iç grubu, yerli olanın yaşadığı yeri ve avantajlı olanların uzamsal alanını simgelerken, “yabancı”; dışarıdan olan, avantajlı alanla temasa geçen ve uyum sağlamaya çalışan olarak ele alınmaktadır.

Makalede öncelikle Alfred Schütz’ün bakışı ekseninde merkez ve yabancı kavramları arasındaki ilişki açıklanacaktır. Daha sonra Türk Sinemasından amaçlı olarak seçilen *Takva* film kısaca tanıtıldıktan sonra belirlenen temalar ekseninde analiz edilecektir. Ayrıca merkez ve yabancı arasındaki ilişkinin bir iktidar ilişkisi olduğunun altını çizmek amacıyla merkezle kaynaşabilmek için yabancıya yerine getirmesi gereken fedakârlıklar “Kurban Ritus”u üzerinden okunmaya çalışılacaktır. Filmdeki imajlar aracılığıyla bir taraftan yabancı olarak dışarıda duranın merkeze kabulüyle ilgili olan iktidar ilişkileri analiz edilirken, diğer taraftan da bu kabul esnasında yabancıda meydana gelen niteliksel farklılaşmaların izleri sürülecektir. Bu nedenle filmin estetik yönlerinden ziyade toplumsal ilişkiler ve bireyin yaşam dünyasını yansıtma konusundaki potansiyeline odaklanılmıştır.

2. ALFRED SCHÜTZ’ÜN SOSYOLOJİNDE ÖZNELER-ARASILIK: “SAĞDUYU BİLGİSİ”, “TİPLEŞTİRME” VE “BAKIŞ AÇILARININ KARŞILIKLILIĞI”

Alfred Schütz, Edmund Husserl’in Fenomenolojik Felsefesi ile Max Weber’in sosyolojik bakışını harmanlamış, bütün entelektüel ilgisini toplumsal alandaki bireylerin gündelik hayattaki ilişkilerine odaklayarak bireylerin ortak yaşam dünyalarını yorumlayıcı perspektifte analiz etmeye çalışmış bir sosyologdur. Schütz’e göre (Gönç-Savran, 2011: 129) toplumsal gerçeklik öznel-arası bir

olgudur. O dış dünyayı anlamlandırma süreçlerini öznel değil, sağduyu bilgisiyle ortaklaşılan bir özneler-arası dünya ekseninde kavrar. Bu dünya, öznellik (aktör) ile nesnellik (toplum) arasındaki bağı kuran, öznenin yaşadığı olay ve olgu deneyimlerini başkalarına da açan ve gündelik yaşamda başkalarıyla kurulan etkileşim aracılığıyla bu deneyimlerin onlarla paylaşılmasını sağlayan bir alandır. Ayrıca bu özneler-arası alanı oluşturan ve gündelik yaşamın düzenliliğini sağlayan üç öğeden bahsedilebilir. Bu öğeler “sağduyu bilgisi”, “tipleştirme” ve “bakış açılarının karşılıklılığı” kavramlarıdır. Bu kavramlar ekseninde oluşan dünya “benim” olmaktan çok “bizim” olarak adlandırılabilir bir “yaşam dünyası”dır.

Yaşam dünyası bireylerin insanlarla ilgilenerek, planlar yapıp kendi ilgi ve projelerini gerçekleştirmeye çalıştıkları gündelik hayatın, ilgilerin, eğilimlerin ve eylemlerin toplam alanıdır (Wagner, 2020: 22). Objektif bir gerçeklik olarak gündelik yaşam, diğer insanlarla paylaşılan ve onlarla etkileşimde bulunan bir dünyadır. Bu gerçeklik “*şu anda*” ve “*burada*” varlığıyla şekillenen, zamansal ve mekânsal olarak yapılan bir gerçekliktir (Erbaş, 1992: 162). Biz ilişkisini ortaya çıkaran bu dünyada “*ben*”, diğerlerinin farkında olduğum gibi diğerleri de hem benim hem de benim dışımda kalanların farkındadır.*

Bu ekseninde Schütz, özneler-arası bağı kuran ve düzenlilikleri sağlayan ilk uğrak olarak, zaman ve mekânı birlikte deneyimlediğimiz ve yüz-yüze etkileşimde bulunduğumuz insanlarla ortak bir *sağduyu dünyasını ait bilgileri* paylaşmakta

---

* Schütz, dolaysız olarak sosyolojik araştırmadaki metodolojik bakışını da aynı ekseninde kuran. Ona göre “sosyal bilimler gerçekten toplumsal gerçekliği açıklamayı hedefliyorsa, bir eylemin aktör için sahip olduğu öznel anlama referans içermelidir (Schütz, 2020, 308)” ve “İnsan eylemine ilişkin bilimsel bir modeldeki her terim öyle bir tarzda inşa edilmelidir ki, bir aktör tarafından gerçek dünya içinde yerine getirilen her insan eylemi, araştırmacının inşasında işaret edilirken hem aktörün kendisi, hem de gündelik yaşamın sağduyu yorumlamaları bakımından aktörün arkadaşları için anlaşılabilir olmalıdır (Schütz’den akt. Keat&Urry, 2001, 262).”

olduğumuzu ileri sürer. Bu “sağduyu bilgisi” aracılığı ile aktör hayatını idame ettirirken, bu bilgi aynı yaşam dünyasında sosyalleştığımız ötekilerin davranışlarını anlamamızın da temel referans noktasıdır. Bu anlam kazandırma durumu her zaman Schütz’ün “bilgi stokları” olarak adlandırdığı araçlar sayesinde pragmatist eğilimler ekseninde mümkün olmaktadır. “Bilgi stokları insan eylemlerine yön veren, sosyalizasyon sürecinde geliştirilen, herhangi bir şeyin nasıl yapılacağı konusunda reçeteler sunan, değer içerikli, bireysel ve kolektif belleklerde mevcut bilgiler bütünü, deyim yerindeyse kültürün kendisidir (Tatlıcan, 2005: 62).”

Özneler-arasılığı kuran ve düzenlilikleri sağlayan ikinci uğrak olarak “tipleştirme” kavramıyla Schütz, toplumsal yaşamda anlam kazandırma sürecinde aktif olan sağduyusal bilginin karşılıklı olarak nasıl inşa edildiğini ortaya koymaya çalışır. Bunu yapmak için Max Weber’den yardım alarak, aktörün, özneler tarafından paylaşılan ortak bir sağduyu alanı olarak toplumsal dünyanın karmaşasından kaçınmak ve anlamları inşa etmek için tipleştirmeleri kullandığını ileri sürer. Tipleştirme (Gönç-Savran, 2011: 130) aktörlerin dünyada deneyimledikleri bütün nesnelere, olaylar ve eylemler içinde tipik olanları ayırarak benzer özellik taşıyanları bir araya getirme sürecini anlatmaktadır. Gündelik yaşamda yabancılaşma çekmememizi sağlayan temel mekanizma, içinde birçok tipleştirmenin bulunduğu bilgi stoklarına ve sağduyu bilgisine sahip olmamızdır. Bu tipleştirme süreci, insanların içinde bulunduğu toplumsal dünyanın karmaşıklığının ve bu durum karşısında yaşadıkları problemlerin ortadan kaldırılması ve süreç içinde bağlamın daha anlaşılabilir ve önceden kestirilebilir bir duruma dönüştürülmesini sağlamaktadır (Layder, 2013: 120). Toplumsal olarak daha önceden inşa edilmiş olan tipleştirmeler, etkileşimler ve etkileşimlerdeki anlamlandırmalara yardımcı olurken aynı zamanda da aktörün tipik biçimde edimde bulunmasına aracı olur (Schütz, 2020: 136-137). Eyleme

yönelen aktör, olayın içindekileri bu tipeştirmeler doğrultusunda algılar, kavrar ve benimser. O artık onun ölçüsüdür (Şentürk, 2018: 265).”

Schüt'ün özneler-arasılığı kuran ve düzenlilikleri sağlayan üçüncü uğrak olarak ile sürdüğü kavram “*bakış açılarının karşılıklılığı*” kavramdır. Schütz bu kavramla sağduyu bilgisi ve oluşturulan tipeştirmeler ekseninde diğer aktörlerin de dünyayı aynı şekilde algılama ile aynı tipeştirmeleri kullandıkları konusuna duyulan inanç ve eğilimlere işaret eder. Aktörler, bu durumun gerçekliğini diğer insanlarla etkileşime geçildiğinde onlarla konuşarak ve onları gözlemleyerek öğrenir (Gönç-Savran, 2011: 130). Genel manada diğerinin de senin gibi algıladığını ve aynı araçları kullandığını düşünmek toplumsal düzenin en önemli sağlayıcısıdır. Bu noktada, özneler-arasılığı kuran sağduyu, tipeştirme ve bakış açılarının karşılıklılığı ekseninde bir ilişki biçimi olarak yabancı kavramına odaklanabiliriz.

3. YAKLAŞMA: ALFRED SCHÜTZ SOSYOLOJİSİNDE “YABANCI” KAVRAMI

Öncelikle yabancı kavramını analiz etmek amacıyla onun bir ilişkide oluştuğunu ortaya koymak gerekmektedir. *Yabancı*, yukarıda bahsedilen sağduyu bilgisinin ve ortak tipeştirme inanç ve eğilimlerinin hâkim olduğu bir alanda toplumsallaşan aktörlerin, belirli bir toplumsal düzenin kurulmasını sağlayan bakış açılarının karşılıklılığı ekseninde benzer anlamlandırma araçlarını kullandığı bir toplumsal alan olan *merkez (iç grup/yerli olan)* ile kurduğu ilişkide ortaya çıkan bir tiptir. Merkezi tanımlayan bu üç özellik (sağduyu bilgisi, tipeştirme ve bakış açılarının karşılıklılığı) aynı zamanda dolaysız olarak yabancıyı da tanımlayacak olan üç özellik olarak karşımıza çıkar. Yabancı en temelde merkezdekilerin sağduyu bilgisine sahip olmayan, ortak tipeştirme kalıp ve eğilimlerini bilmeyen, bakış açısı diğerleriyle uyuşmayan bir öteki olarak gündelik yaşamın etkileşim alanlarında inşa edilebilir. Merkezde olan birey,

yaşam dünyası, sağduyusal tutumlar ve karşılıklılık ekseninde sorgulamadan ve her gün olan şeyin mutlaka yeniden olacağına duyduğu kesin inanç ekseninde geliştirdiği bir toplumsal rutin ile yaşamaktadır. Bu eksende gündelik hayatının olağan akışı içerisinde yaşam alanlarında karşılaştığı problemlerle kolaylıkla başa çıkmaktadır. Bu bireyler, toplumsal tarihe sahip oldukları diğer bireylerin davranışlarını anlarlar ya da kestirebilirler. Çünkü merkez, o gurubun içinde doğmuş bireye deneyimlenmiş ve oraya özgü standartlaşmış hazır “*kültürel örüntü*” şemaları sunmaktadır. Bu şemalar orada sosyalleşen bireyin kullandığı bir yaşam kılavuzudur. Toplumsal karşılaşmalar ekseninde merkezde bulunanlar, gündelik hayat içerisinde sürekli olarak birbirlerini belirli referanslar eşliğinde deneyimlemektedirler. Schütz (2016b: 61) bunu “*yakınlık*” terimi ile karşılar. Aslında yabancıнын anlamını ortaya çıkaran nokta da tam olarak burasıdır. Yabancı, bir mesafe, bir farklılık olarak, merkez halkasının dışından merkeze dahil olmaya çalışan yakın olmayandır. İlişkide merkezde konumlananlar yabancıya göre bir “*dış grup*”tur. Merkezin ilişkilerini oluşturan esas şey kişilerin birbirlerinin tarihleri hakkında bilgilere ya da kanılara sahip olmalarıdır. Merkez, şöyle ya da böyle birbirlerinin geçmişinde etkiye sahip olan bireylerden oluşurken, yabancı olan kişi merkezdekiler açısından “*tarihsiz*”dir. Merkezdekiler bilgi stokları ve sağduyusal ortak tavırdan beslenerek gündelik yaşamda karşılıklılık ilkesi ekseninde “*biz*” kavramı etrafında konumlanırken, bu durum yabancı için geçerli değildir. Merkezi ve yabancıyı birbirinden ayıran fark budur.

Bu açıdan merkezde duran, kendisinin farkında olmak ve kendisini tanımlayabilmek için yabancıya (ötekine) ihtiyaç duyar. İlişkiye geçilmediği sürece yabancı ya da merkez kavrayışı çok zordur. † Yabancı merkezle ilişkiye geçtiği anda merkez gerçek anlamına ulaşırken merkezle ilişkiye giren ise

---

† Gündelik yaşamın politik kurulumu da bu ilişkiler üzerinden okunabilir. Genellikle gündelik yaşamında insanlar politik belirteçlerle siyasal tavırlarını pek fazla ortaya koymazken, öteki, yabancı, rakip partili, ideolojik karşıtı vb. ile karşılaştığında politik araçlarını kuşanarak belirli bir konumlanma eğilimine girebilmektedir.

yabancı konumuna yerleşir. “Birlikte ele alındığında, içinde bulunulan alan ve bu alanın açıklanabilir kıldığı tutumlar kadar diğer kişilerin tavırları da bir kişinin kimliğini kurar. Böylece yabancı bir toplumsal nesne olarak müşterek suretle inşa edilir(Garfinkel, 2016: 108).” Simmel (2016: 33) bunu “ortaklığın sadece mutlak bir genellikle sınırlı olduğunun bilinci, ortak olmayan özel bir vurguyu beraberinde getirir.” şeklinde ortaya koymaktadır. Ortak birliktelikler zemininde oluşan merkez algısı, ortak birliktelikler dışında duran yabancı algısını zımni olarak bünyesinde taşıırken onunla olan ilişkisini de belirlemektedir.

Yabancı belirli bir uzamsal daire içerisinde sabitlenmiştir, fakat onun bu daire içindeki konumu, başlangıçta oraya ait olmadığı ve bu dairenin içine oraya özgü olmayan ve olamayacak özellikler getirdiği gerçeğinden öncelikli olarak etkilenir.... Yabancı bizzat grubun bir unsurudur, grup içindeki üyeliği hem dışında olmayı hem de onunla yüzleşmeyi içeren bir unsurdur. (Simmel. 2016: 27-28)[‡] Bu eksende yabancılık, bir melezlik durumu olarak devam edecek olan sosyal bir süreçtir. Bu zaman zarfında merkezin deneyimlenmesi, zihinde haritalandırılması, defalarca sınanması ve davranışlarda ortaya çıkacak makullüklerin yabancı tarafından edinilmesi gerekecektir.

4. ÇALIŞMANIN METODOLOJİK KAVRAYIŞI

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Fenomenolojik bir durum olarak kavranan “yabancı” ilişkisi Türk Sineması üzerinden somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada daha önceden belirlenen temalar ekseninde betimsel analiz ve içerik analizi yapabilmek amacıyla örneklem amaçlı olarak seçilmiştir.

[‡] Bu noktada Simmel’in Yabancıyı anlamak için kullandığı açıklamaya bakılabilir. Simmel, yabancıyı sadece bir toplumsal tip olarak görmez; yabancılığın bir toplumsal etkileşim biçimi olduğunu düşünür. Yabancılığın derecesi, yakınlık ve uzaklık kombinasyonu ile birlikte, bütün toplumsal ilişkilere, hatta en mahrem olanlara bile nüfuz eder. Böylece, her birinde karşılaşılan yabancılık derecesini ortaya çıkartmak için oldukça farklı özel etkileşimlerin incelenebileceğini söylemektedir. (Ritzer, 1991: 7)

Araştırmadaki “veri analizi, yaşantıları ve anlamların [inşasını] ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu amaçla yapılan içerik analizinde verilerin kavramsallaştırılması ve olguyu tanımlayabilecek temaların ortaya çıkarılması (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 238)” amaçlamıştır. Yine bu ekseninde toplumsal alanı inşa eden ilişkisellik üzerinden öznelerin anlam dünyaları ve etkileşim kalıplarının derinlemesine anlaşılmasına özen gösterilmiştir. “Neden”, “Nasıl”, “Ne” gibi sorulara yanıt bulabilmek ve temel problemleri örneklendirebilmek amacıyla bir doküman niteliği taşıyan bir film analiz edilmiştir.

Bu ekseninde sinemadaki bazı imajlar, sosyolojinin üzerine eğildiği etkileşimlerin incelikli hallerini gözler önüne seren bilgi kaynaklarına dönüşebilmektedir. Ayrıca gündelik hayatın bizim dışımızda yaşanan ve bir taraftan da bizim de bildiğimiz ve böylece ortak noktaların somutlaştığı bir alan olma potansiyelini içermesi açısından sinema, başka failerin durumlarını ve düşüncelerini kendi gözlerinden bizim deneyim alanımızın dışında kalan boyutları ile bizlere sunduğu için aynı zamanda da bir anlama aracıdır. Filmleri ortaya koyan yönetmen ya da senaristlerle aynı ya da benzer noktaların yakalanması ya da onların gözünden kendi anlamlandırmalarımıza dair aldığımız destekler, etkileşim hallerini de sağlamlaştırarak kültür örüntülerini pekiştiren de bir işleve sahip olmaktadır.

Makalede, metodolojik araç olarak film analizinin tercih edilmesinin üç nedeni vardır. (a) Birincisi gündelik hayatın dışında ikinci bir gerçeklik alanı olarak filmler, beyaz perdede kurgusal da olsa hayatın yeniden deneyimlenmesini mümkün kılmaktadır. (b) İkinci olarak filmler, biz ilişkisinde olduğumuz ya da Schütz’ün “çağdaşlarımız” olarak nitelediği aynı zamanı paylaştığımız ancak aynı mekânı paylaşmadığımız öznelerin, anlam dünyalarıyla etkileşime geçebilme fırsatı sunmaktadır. Sinema filmleri, yönetmenler ya da senaristlerin ya da oyuncuların karakterleri ve etkileşimleri yorumlama biçimlerinden hareketle bu öznelerin yaşam dünyalarına onların pencerelerinden bakabilme imkânını

yaratmaktadır. (c) Üçüncü olarak bu filmler, toplumsal eyleycilerin deneyimlerinin ortaklaştığı düzlemde ortaya çıkan nesnel karakterinden dolayı toplumsal bir ayna görevi görebilmektedirler. Sinemanın yönetsel olarak bir araca dönüşmesinde Schütz'ün simgeler için kullandığı “*ifadesel işlev*” kavramı da açıklayıcı olabilir. Schütz'e göre “simge aynı zamanda ifade ettiği bir şeyin, yani simgeyi kullanan kişinin (*burada yönetmen, senarist ya da oyuncu*) öznel deneyimlerinin de simgesidir... [simgeyi] kullanan kişinin zihnindeki bir olayın bir göstergesidir. Simge inşa edilmiş edim-nesnesidir (Schütz, 2020: 119).” Ayrıca Wagner'e (2020: 14) göre “Başka benlere ilişkin bilinçliliğimiz bize kendi bilincimizde bulduğumuz şeyin çoğaltılmasından daha fazlasını “ sunmaktadır. Bu haliyle filmler, sosyolojik bilgi alanlarına dönüşebilme potansiyeli açısından oldukça önemli bilgi araçları olarak ele alınmışlardır.

Yapılan taramalar ekseninde belirlenen temalar ve genel teorik çerçeve içerisinde bir iç grup ile dışarıdan temasa geçen bireylerin genel etkileşimlerinin anlatıldığı filmler kronolojik ekseninde belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca yine belirleme esnasında farklı toplumsal alanlar ve bunların etkileşim kalıplarının ortaya çıkarılması ekseninde tarihsel farklılığın yanı sıra konu ve nitelik (kültür, din, aile, siyaset, iktidar) farklılıkları da göz önünde bulundurulmuştur. Bu kapsamda, Türk Sinemasında merkez ve yabancı ilişkisinin analiz edilebileceği filmler bulunmakla birlikte fenomenolojik olarak bireyin anlam dünyasına odaklanan, ayrıca temas etme, etkileşime girme ve kurban ediminin sembolize edilebileceği sekanslara sahip olan filmlere odaklanılmıştır. Bu filmler arasında 2006 yılında gösterime giren Takva filmi seçilmiştir.

Takva filmin genel manada makalenin teorik kavrayışı ile örtüşen bir filmidir. Filmin gene atmosferi merkez (dergah) ve merkeze sonradan giren yabancı (mürit) ilişkisine odaklanmakta, bu bakış hem sosyal hem de bireysel dünyadaki değişimlerin derinlemesine analiz edilmesine imkan sağlamaktadır. Ayrıca film,

merkeze sonradan dahil olan yabancıların merkez ve merkezdekiler ile olan ilişkisindeki dönüşüm ve bu dönüşüm ekseninde ortaya çıkan etkileşimlerin bireysel boyutunu görünür kılan veriler sunmaktadır. Bu ekseninde film, teorik bakış ekseninde kurgulanan; (a) Temas: Etkileşimde Araçlar ve Simgesel Mekanlar; (b) Yabancıların Merkezleşme Çabası: Geçiş Kapısını Aralama ya da Eşiği Aşma; (c) Kaynaşma: Bir İktidar İlişkisi Olarak Kurban Ritusu temaları ekseninde analiz edilmiştir. Ayrıca “Bir Kişi Hangi Durumlarda Yabancı Olur?”, “Yabancılaşma Nasıl Üretilmektedir?”, “Sosyal Merkezdekini Kuran Özellikler Nelerdir?”, “Yabancı ve Merkezdekini İşaretleyen Göstergeler Nelerdir?” gibi sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır. Yer yer çalışma içerisinde film karakterlerinin ağızdan doğrudan alıntılar yapılarak kavramlar arası ilişkiler kurulmaya ve karakterlerin söylemleri ile iç dünyalarının bağlantıları kurularak yapılan analizlere dayanak olmalarının sağlanması amaçlanmıştır.

5. TÜRK SİNEMASINDA “YABANCI”: Takva Film Örneği (Yön: Özer Kızıltan, Senarist: Önder Çakar, Gösterim: 2006)

Muharrem (Erkan Can) bir tarikata bağlı mürit olarak yalnız başına anne ve babasından kalan evde sessiz ve sakin bir hayat yaşayan, orta yaşlarda bir bireydir. İşine sadık, patronuna ve işyerine saygılı birisidir. Zikri, şükürü, duayı, tespihi hiç elinden düşürmez. Kendisini inançları ve dergâhı ekseninde Allaha adanmış ve bu şekilde de kötülükler ve günahlardan kaçmaya çalışmaktadır. Ancak Muharrem'in bu rutin yaşamı, bir gün Şeyh'in ona tarikatın ekonomik işlerini -aslında Muharrem'in uzak durduğu dünya işlerini- yürütmesini istediğinde karışmaya başlar. Bir çuvalcı dükkânında kalfa olarak çalışan Muharrem, dergâhın mal varlıkları ve gelirlerinden dergâh adına sorumlu olunca ve tek başına yaşadığı evden dergâha taşınınca, bireysel varoluşu değişime uğrar. Değişim fizyolojik (cinsel bastırma), sosyal, inançsal ve karakter farklılaşması şeklinde derinleşmeye başlar.

Muharrem, dergâha ait taşınmazların kira paralarını toplarken İstanbul'un farklı yerlerine gitmek ve farklı insanlarla etkileşime geçmek zorunda kalmaktadır. Aslında yıllarca kendi halinde yaşadığı evi-iş-i-dergâhı arasında devam eden yaşam süreci kırılmış, üçgenin dışına çıkmıştır. Dışarı çıktıkça maddi dünya ve o dünyaya dair şeylerle etkileşimi artar. Kılık kıyafetindeki değişimle birlikte sosyal ilişkileri ve bu ilişkilere bakışı da değişmiş, daha sinirli ve daha önce yapmadığı şeyleri yapan birisine dönüşmüştür. Yeni durum söylemine, giyimine ve tavırlarına da yansımıştır. Sakallarını kesmiştir. Ama bu değişim ve uyarlama onun daha derinlerde zarar görmesine neden olmaktadır. Bütün hayatını "diğer" dünya üzerine kurmuş olan karakter, bu duruma ait kodlarla yeni görevini sürdürmek için maddi dünya alanı içerisine girdiğinde varoluşsal uyumsuzluklar ve problemler yaşamaya başlamıştır. Uhrevi ile dünyevi olanın çatışma mekânı Muharrem'in bedeni ve zihnidir. İnançsal olarak nesneleştirdiği dergâhın dünyevi taraflarına şahit olması onun inançsal sorgulamalara girmesine neden olurken her defasında şeyhe duyduğu katıksız bağlılıkla ve şeyhin sözleriyle bu çatışkılardan kaçmaya çalışmıştır. Aslında çatışmayı kendi derinlerine itmiştir. Süreç içerisinde kafası karışmaya, bunalmaya başlamıştır. Bir taraftan da rüyalarında ortaya çıkan cinsel arzuları sosyal ve inançsal alanlarla çatışarak içinde bulunduğu durumu daha zor bir konuma yükseltmektedir. Eski kodları ile yeni tutumları arasındaki dengesizlik yaşamının her alanında ortaya çıkmaktadır. Yalan söylemeye, fazladan para almaya ve bunu saklamaya, kendi deyimiyle "kul hakkı" yemeye ve çırağına şiddet uygulamaya başlar. Bu arada içinden çıkamadığı bir kısır döngüye girdikçe dengesini iyice yitirir. Soruların arttığı, çatışmaların belirlediği bir zamanda Şeyhin 40 gün halvete yatması nedeniyle şeyhten de destek göremeyince histeri nöbetleri geçirir. Rüyasında cinsel ilişkiye girdiği kadının şeyhin kızı olduğunu fark edince ağır bir travma yaşar ve aklını yitirir. Daha sonra Muharrem, bütün akli becerilerini kaybetmiş, ağzının kenarından salyalar akarak tepkisizce otururken karşımıza çıkar. Yanında duran

dergâhın şeyhi diğer müritlere Muharrem'in bu durumunu ermekle-erememek arasında kalmış olmasıyla açıklar. Şeyh, Muharrem'in "Allah katında önemli bir zat" olduğunu, "bedeninin ve ruhunun bu durumu kaldıramadığını" söyler. Film, Muharrem dergâhın karanlık bir odasında tepkisizce yatağa bağlı yatarken, rüyalarında gördüğü şeyhin kızının Muharremle ilgilendiği sahneyle son bulur.

6. TEMAS: ETKİLEŞİMDE ARACILAR VE SİMGESEL MEKÂNLAR

Etkileşim, bedensel olarak birbirinin doğrudan huzurunda bulunan katılımcıların, birbirlerinin eylemleri üzerinde tatbik ettikleri karşılıklı etki olarak tanımlanabilir (Ünsaldı, 2019: 29). Başkalarıyla bir arada olduğumuz esnada ve bir arada olmamız vesilesiyle meydana gelen olaylar (Goffman, 2019: 9) bütününe bakmak, etkileşimleri anlamak için önemlidir. Etkileşimi sağlayan mekanlar, yabancıların merkez ile olan ilişkisine aracı olup ilişkiyi kısıtlar ya da mümkün kılarken aynı zamanda etkileşimin de çerçevesini oluşturmaktadırlar. Aslında mekanları, öznelerin uyması gereken normatif düzenin işlev kazandığı alanlar olarak görmek mümkündür.

Muharrem dergaha taşınması aslında ilk olarak Goffman'cı perspektifte bir "çerçeve" değişikliğine uğramasıdır. Daha önce yaşamış olduğu kültürel alanından çıkarak yeni bir toplumsal "çerçeve"nin içerisine dahil olmuştur. Çerçeve asıl olarak içindeki ile dışındakini ayıran, aradaki farkı belirten bir işleve sahiptir. Çerçeveler, o an görece kapalı bir sistem olarak işleyen tüm etkileşimsel sinyal ve davranışların yorumlanma ve örgütlenme esasını belirlemektedir (Ünsaldı 2019: 12). Çerçeve değişimi beraberinde Goffman'ın deyimiyle bir "durum" değişimini de getirmiştir. Durum, "faillerin kendilerini içinde buldukları, birbirlerinin bedensel ve görsel erişiminde (ve gözetiminde) oldukları ve özellikle de bir dizi karşılıklı dikkat ve bilişsel tanıma edimi üzerinden birbirlerinin ve beraber ne yaptıklarının açık ya da örtük biçimde ayırında oldukları çevredir (akt Ünsaldı, 2019: 9)."

Takva filminde Muharrem'in cemaat içinde yeni görevi kabul etmesiyle taşındığı *dergah*, etkileşimlerin ve değişimin gerçekleştiği mekandır. Muharrem'in merkezle etkileşiminin boyut değiştirmesini sağlayan ve buna aracılık eden kişiler ise dergâhın şeyhi (Meray Ülgen) ve Rauf (Güven Kıraç) Efendidir. Muharrem'in dergaha yerleşmesiyle çerçeve ve durum değişikliği meydana gelirken, dergahta daha önce defaten ilişki kurduğu bireylerle etkileşimi farklı bir boyuta taşınmıştır. Muharrem'in daha önceki hayatındaki etkileşimler genel inanç ve müritlik bağlarını kapsayan daha uhrevi bir zeminde icra edilirken, değişen çerçeve ve durum ekseninde etkileşimler daha dünyevi zemine kaymaya başlayacaktır.

Muharrem'in yaşamında dergâh sadece mekânsal bir değişim değildir. Hiyerarşik alandaki değişimini de simgelemektedir. Görevi almak için Rauf Bey ile birlikte şeyhin huzuruna çıkmadan hemen önce Rauf Bey Muharrem'in takkesini çıkararak dergâhın ileri gelenlerinin taktığı takkelerden bir tanesini öperek Muharrem'in başına takar. Değişimin kapısı burada aralanırken yabancı, merkezin sembolik göstergeleri ile donatılmaktadır. Görevi kabul aşamasından sonra çeperde etkileşime girdiği alanın (dergâhın) merkezine dâhil olmuş ve artık etkileşim kalıpları ve kuralları farklılaşmıştır. Bu durum, görevi kabulünden hemen sonra Muharrem'in dergâhı terk ettiği sırada bahçede bekleyen müritlerin Muharreme yol vermeleri davranışı ve emrine bir araba ile şoför tahsis edilmesi üzerinden de okunabilir. Ayrıca yeni işi nedeni ile farklı etkileşim alanlarına (Banka, tamirci, kiralık ev, devlet dairesi vb.) girip çıkarken daha önce deneyimlemediği etkileşimleri deneyimlemektedir. Bu çerçeve içerisinde gerçekleşen "durum" ekseninde Muharrem'in dergâhta olan diğer insanlarla girdiği bedensel ve bilişsel gözetim ile daha sonra dergahta yapılan şeyin ayırımına varması, onun dengesini yitirmesine neden olan temel etken olarak okunabilir.

Etkileşimdeki bütün özneler, mekana ve bu mekanın farklılaşan biçimlerine göre ilişkilerini yeniden yapılandırmaktadırlar. Bu noktada mekânların ilişkileri kısıtladığı ya da mümkün kıldığı ve etkileşimleri yapılandırdığı ileri sürülebilir.⁵ Muharrem'in öznel dünyasındaki anlamlandırmaları sağlayan şey aslen dergâh ve o dergaha ait kurallar bütünüdür. Ayrıca, Muharrem'in dergahta kalmaya başlamasından sonra hem dergahta yaşayanlar hem de müritler ile olan ilişkilerindeki değişimin nedeni simgesel anlamda dergaha taşınmış ve dergaha ait önemli bir görev üstlenmiş olmasıdır. Orada yaşayan bütün kişilerin ilişkilerini ve o kişilere bakışı belirleyen bir araç olarak dergâh, özneler-arası ilişkileri belirleyen ve mümkün kılan bir etkileşim alanıdır.

7. YABANCININ MERKEZİLEŞME ÇABASI: GEÇİŞ KAPISINI ARALAMA/EŞİĞİ AŞMA

Merkez, yabancı açısından avantajlı durumlar içermektedir. Yabancı'nın merkezle teması geçmesini sağlayan motivasyonu da buradan ileri gelir. Yabancı, merkezle birlikte merkezin içinde bir gelecek kurma ihtimaline duyduğu inanç ekseninde edimde bulunmaktadır. Başka bir deyişle, standartlaşmış bir reçeteyi kullanarak arzulanan standartlaşmış sonuçları elde etme fırsatı nesnelidir; yani reçete, onu gerektiği gibi, anonim bir tip olarak uygulayan herkese açıktır (Schütz, 2016a: 47). Bu nedenle bu nesnellik deneyimleme sonucunda edinilebilen eğilimler olarak ele alındığında, merkeze girmeye çalışan yabancı için bu nesnellik, tünelin sonundaki ışık görevini görür. Yabancı, merkeze girebilmek, oraya uyabilmek ve orada kalabilmek için ilgili kurallara uymak zorunda olduğunu anlamasını takiben merkezin alanına geçişin kapısı aralanabilir ya da merkeze için gerekli eşik aşılabılır duruma gelmektedir.

---

⁵ Bu noktada Giddens'in "Yapının İkiliği" kavramı (Giddens; 1999) ya da Pierre Bourdieu'nun "alan" kavramsallaştırması akla getirilebilir.

Yabancı bu ekseninde ancak merkeze girebilmesinin yolu olan eşikleri geçmektedir.

Filmde Muharrem'in dergâhtaki görevi kabul etmesi eşığı aşmanın simgesel durumu olarak okunabilir. Görevi kabul etme ilk kırılmadır. Görevi kabulü sağlayan yaşam dünyası ekseninde sorgulanmadan yerine getirilen davranışlara temel olan sağduyusal tavidir. Muharrem'in hayatın bütün anlamını dergâh ekseninde kurguluyor olması, görevi kabul etmesinde önemli bir etkidir ancak tereddütleri de mevcuttur. Şeyh *"Görevi kabul edersen bizlere iyilik, dergaha bağlılık, Allaha hizmet etmiş olursun. Ne dersin"* dediğinde Muharrem çekingen bir tavırla *"Bilmem yapabilir miyim efendi hazretleri. Size karşı mahcup olmak istemem"* diye tereddütlerini belirtir. Şeyh *"Allah'ın yardımıyla her iş olur"* diyerek Muharremi ikna eder ve yapacaklarını anlatır. Muharrem'in tereddütlerinin asıl kaynağı sağduyusal bilgi stoklarındaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Yanlış yapma, hata yapma, zarar verme durumlarına dair korkuları bu eksikliklere dayanmaktadır. Dergâha taşındığı ilk akşam *"Allah'ım bana yardım et. Beni onlara (merkezdekilere) layık kıl. Beni Utandırma. Beni koru yarabbi."* diyerek dua eder. Tereddüt duysa da teslimiyetinin asıl sebebi, Şeyhin direktifleri doğrultusunda Allah'ın yardımcı olacağına duyduğu katıksız inançtır. Görevi kabul etmesinin en önemli nedeni budur. Diğer taraftan merkezdekilerden birisi olarak Rauf Beyinde Muharreme karşı tereddütleri mevcuttur. Şeyh'e *"Onun imanından, bağlılığından zerre kadar şüphem yoktur. Lakin benim sorum bu işi yapıp yapamayacağına dairdir."* Şeklinde görüş bildirmesi Muharrem'in merkezdeki açısından yabancı konumunu tasdik eden bir örnek olmakla birlikte, Şeyhin Muharreme karşı *"Kabul edersen bizlere iyilik, dergaha bağlılık, Allaha hizmet etmiş olursun"*, *"Kendini Allaha ve dergahına bırak her şey olur. Unutma ne yana dönersen dön orada Allah'ı bulursun"* söylemleri, aynı zamanda Muharrem'in standartlaşmış sonuçlara ulaşabileceği ve işin üstesinden gelebileceği temennilerini içermektedir.

Her iki taraf açısından da tereddütler içerse de görevi kabul ediş, merkezde bir yerli olabilmesi için aşılan ilk eşiktir. Bu eşikler merkezleşme sürecinde kademeli olarak da saptanabilir. Kaynaşma sürecini bir ilerleme, iç odalardan daha iç odalara geçiş ve eşikleri aşarak merkeze doğru ilerleme şeklinde ele alırsak, Muharrem'in dergâha adaptasyon sürecinde geçtiği başka eşikleri de sembolize edebiliriz. Muharrem için farklı eşik aşımının simgeleri öncelikle sakalın kesilerek takım elbisenin giyilmesi ile aşılan aşamadır. Eski fiziki durumdan yeni bir duruma geçilmiştir. Yine dergâha dair taşınmazların kiralarını toplarken kiracısını tamirhanede rakı içerken görmesi ve o kişiden parayı almak zorunda kalması inanç ve biliş olarak gerçekliği anlamlandıramamasına ve bazı şeyleri sorgulamasına neden olan bir eşik aşımı olarak ele alınabilir. Yine rüyalar ve rüyalarda cinsel ilişkiye girdiğini gördüğü kadının, şeyhin kızı çıkmasının yarattığı travma aşılan son eşiktir. Her bir değişim en temelde yeni bir sürece geçildiği konusunda verilen haberin sembolik göstergeleridir. Görevin kabul edilmesinin ardından Muharrem'in statüsü ve etkileşimlerindeki güç ilişkileri de değişmiştir. Namazda Şeyhin Muharrem'i yanında saf tutturması, aşılan simgesel bir eşik olarak sosyal konumunu tayin etmiş, merkez açısından statüsünün aynı dergahın müridi olan patronunun statüsünün önüne geçirmiştir. Başta hem Muharrem hem de patronu bu yeni statü değişimi karşısında nasıl davranacaklarını bilememiş, sonra her ikisi de dönüşerek duruma adapte olmuşlardır. Ayrıca patronu, Muharrem'in dergâh işleriyle daha rahat ilgilenmesini sağlamak adına işe yeni bir çırak almıştır. Muharrem'in kaynaşma sürecinde eskiye oranla insan ilişkilerindeki sertleşen tutumları (çaycıya bağırması, çırağını dövmesi) namazlarını aksatması, yalan söylemeye başlaması, fazladan para alması ve "kul hakkı" olarak nitelendirdiği bankada sıra beklememe davranışlarını artık rahatlıkla yapabilmesi, aşılan bu eşiklerin birer sonucudur. Yaşamış olduğu şey, değişerek merkeze (dergaha) ayak uydurmak ve merkezle kaynaşmaktır. Muharrem'in aşmış olduğu bu eşikler karakterlerin merkezleşmesi sürecindeki

iktidar ilişkilerini de su yüzüne çıkarmaktadır. Bu eşiklerin aşılması edimlerini bir sonraki bölümde değinilecek olan kurban etme edimleri takip etmektedir.

8. KAYNAŞMA: BİR İKTİDAR ONAYI OLARAK KURBAN RİTUSU

“Kurbanın temelinde doğaüstü güçlere karşı çaresizce kalan insanların bir çıkış yolu bulma ve aşkın güçlerle bir nevi iletişime geçme gayesi bulunmaktadır. Bu iletişim genellikle tek taraflı hediye veya canlı bir varlığın kanını akıtılması şeklinde gelişmektedir (Yetkiner, 2017: 331)”. Ritus ise “kutsal ve simgesel anlamı olan, geleneksel eylem ve uygulamaları ifade etmektedir... [Örneğin] Erginleme ritüsları, bir topluluktaki bireylerin, çocukluktan yetişkinliğe geçişini müjdeleyen seremoniler olarak tanımlanmıştır (Sayrak, 2019: 48).” Bu kapsamda “Kurban ritusu” bu çalışma ekseninde genel olarak kutsala -burada merkeze- yönelik davranışları işaretlemek ve hiyerarşiyi kurmak amacıyla kurgulanan bir sembol olarak kullanılmıştır.

Kurban ritusu, yabancıнын merkez ile giriştiği ilişkide, iktidarının simgeselliğini taşıırken aynı zamanda da iktidarın yönünü de belirlemektedir. Bu simgesel durumların *-iletişim ve kabul için bazı şeylerden vazgeçme/feda etme-* yabancı tarafından uygulanması, iktidarın kurulum alanını hazırlar ve iktidarı işlevsel hale getirir. Yabancı, merkezin dışından gelerek merkeze girmek istediği ve bu süreçte bazı şeyleri kaybettiği/feda ettiği için “yabancı”dır. Yabancıнын bazı şeyleri kaybederek girmek istediği yer ise bu nedenden ötürü “merkez”dir.

Kurban metaforu, iktidar tarafından kaynaşmanın onaylanması anlamına gelmekte, yukarıda alıntılanan erginleme örneğinde olduğu gibi yeni bir duruma geçişi *-yabancılık statüsünden yerli olan statüsüne kabul edilişi-* simgelemektedir. Kurban bir araç, aşılacak en son eşiktir. Bu eşik aşımıyla hem

iktidar hem de iktidara maruz kalan öznenin (yabancıнын) gerçekliği inşa olur.** Sonuç ise iktidarın kurulmasını sağlayan kaynaşmadır. Bu nedenle kurban eylemi hem iktidar hem de kabul edilme ritüelleri açısından ilginç bir ilişkisel uğraktır. Bu noktadan bakıldığında kurban edimi, öznenin iradesiyle ilişkili bir eylemliliktir. Bunun nedeni ise yabancıнын zihnindeki merkeze yönelik “tasarım”dır. Schütz’e (2020: 167-169) göre “Eylemlilik önceden formüle edilmiş bir tasarımdır... Tasarım, eylemin kendisini değil, yakın gelecek zamandaki edimi öngörür”. Yabancı açısından bu durum, merkeze kabul edilme ihtimalini, birlikte bir gelecekle olabileceğine duyulan inancı içermektedir. Film açısından değerlendirdiğimizde kurban ritusu’nun motivasyonu, asıl olarak failin tasarımlarından iler gelmektedir. Muharrem’in Allaha ve Şeyhine karşı sorumluluklarını yerine getirerek sevap kazanmaya duyduğu inanç çok önemlidir. Yerine getireceği görev ile Allaha, dergâha ve şeyhine karşı olan sorumlulukları arasında sıkı bir bağ, bunun sonunda kazanılacağına inanılan manevi avantajlar söz konusudur. Muharrem için en büyük motivasyon kaynağı olarak bu tasarım gösterilebilir. Ancak, merkeze yaklaşan ya da merkeze yeni girmiş olan yabancı bir süre sonra merkezle kaynaşmasının kolay olmayacağını anlar. Gerekli kültürel örüntü kodlarına sahip olmamasının olumsuz sonuçlarını farklı alanlarda deneyimlemeye başlar. Kaynaşma bu noktada bir süre sekteye uğrar. Merkeze dahil olma süreci problemlili bir hal almaya başlar. Muharrem’in alkol alınan işyerinin kiracısını değiştirmesi ile maddi durumu zayıf olduğu içi bir aileden almadığı aylık kira bedelinden ötürü Şeyh ve Rauf Bey yaptığı bu davranışın doğru olmadığını Muharreme söylediklerinde, *“Haklısınız efendi hazretleri. Haklısınız. Bu işler çok zor işler. Bazen kafam karışıyor, inanın bana efendi hazretleri bu dünya işleri o kadar zor ki...”* demesi merkezdekiler ile kendisi arasındaki (algı ve bilgi stokları açısından) farklılıkları ortaya

---

** Bu noktada Foucault’cu anlamda özne ve iktidar arasındaki tabiiyet ilişkisi üzerinden öznenin inşasındaki içsel mekanizmalar aracılığıyla öznenin kendi varlığını tabi olarak ortaya koyması durumu akla getirilebilir.

koymaktadır. Rauf Bey *“Kirasını ödeyen adamı içki içiyor diye kapı dışarı et, dini bütün diye kira vermeyenden kira alma, hadi bakalım şimdi çık işin içinden”* diyerek Muharrem’in çelişmesini daha da derinleştirerek kafasını iyice karıştırır. Yabancı bu durumların üstesinden gelebilmek için merkezin kültürel örüntülerini kendi kültürel örüntü kodları yerine ikame edebilmeli, ya da bir şekilde kendi kültürel öğelerini merkezinkiyle uyuşturma yoluna gitmelidir. Gerekli uyarılama ya da çeviri işlemlerini gerçekleştirmelidir. Uyuşmazlıkların devam etmesi kaynaşmayı geciktirebilir. Uyuşmazlıkların hızlı bir şekilde ortadan kalkması ve kaynaşmanın sağlanması için yabancı, merkeze olan bağlılığını göstermek, merkezin talep ettiği konular arası farkı tasdik etmek için *“kurban rituslarını”* yerine getirmek zorundadır. Yabancı, geldiği şehre, taşınılan mahalleye, yeni yaşam biçimine, dahil olmak istenilen kültüre vb. her alana giriş esnasında kendisinde daha önce o alana dair genel kodlar olmadığı için kabul törenine bir kurban ediliş eşlik etmek zorundadır. Burada ilk elden gerekli kodlara sahip olunmadığı için gizil anlamda olması istenen (ya da olan) şey; merkezde olanın onayını almak, merkezi olana dahil olmak, o yapıyla kaynaşmanın ilk şartı olarak bazı şeylerden vazgeçmek, yabancı olarak sonradan dahil olunan kültürel örüntü alanına girebilmek için tasdik nişanesi olarak *“kurban”*ın verilmesi gerekmektedir.

Yüce olana, merkezdekine sunulan bir giriş anahtarı olarak kurban ritusları, salt maddi anlamda bir içeriğe sahip değildir. Burada önemli olan şey yöntemdir. Kabul edilme, onay alma için gerekli olan, yabancıyı oluşturan parçalardan en az birisinin kaybidir. Bu durum kimi zaman bir yaşam, kimi zaman bir eğilim ya da kimi zaman bir yaşantı, kimi zaman bir anı, ama en çok da yabancıya ait kültürel kodlardır. Bu aynı zamanda bir değişim sürecidir. Değişim söz konusu olduktan sonra artık eski yabancidan bahsetmek de mümkün değildir, keza artık kaybettiği şeylerden dolayı yabancının gerçekliğinde acılan boşluk, merkez tarafından daha önceden hazırlanmış kodlar ile doldurularak yabancı yabancı

olmaktan çıkarılmaktadır. Bütün bu süreç etkileşimlerle oluşan deneyimler sonucunda elde edilmektedir. Kabul töreninde herkesin bakışları, alkışları, onayı söz konusudur. Kişi artık bir yabancı değildir. Diğerlerinin gözleri önünde olan, diğerleri tarafından da kabul gören kişi, kaynaşmayı sağlayarak merkeze girmeye hak kazanmış bir bireydir.

Yabancıyı yabancı yapan ve kurban sürecini hazırlayan diğer bir etken, merkezde olan bireyin gündelik hayat için kullandığı bilişsel enerji ile aynı alan içerisinde yaşamına devam eden yabancıya kullanmak zorunda olduğu bilişsel enerji arasındaki farktır. Yabancı kendi bilgi stoklarında olmayan ve yaşam dünyasında daha önce deneyimlemediği etkileşimler sırasında kullanması gereken bir sürü bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Bu konuda yabancıya zihni merkezde olandan daha meşgul, eleştirel algıları merkezdekine göre daha açıktır. Merkezde olan olağan şekilde eylemeye devam ederken yabancı sorgulama potansiyelini taşımaktadır. Muharrem bu durumu film boyunca birçok kez yaşamaktadır. Bunun nedeni yabancıya yeni dahil olduğu yaşam dünyasında maruz kaldığı binlerce yeni sembol, kural ve makullükler gibi sayısız toplumsal bilgi kalıplarıdır. Bunlara maruz kalmak ve bunların işlenerek bilgi stoklarına dönüştürülmesi ve sağduyuya aktarılması yoğun bir bilişsel enerji gerektirmektedir. Kaynaşma sürecinde yabancı tarafından harcanan bu enerji, metaforik anlamda kurban edilen diğer bir öznel durum olarak da okunabilir.

Kurban ritusuna film üzerinden bakacak olursak, Muharrem, kendi “din” algısına dair bilgi stoklarını dergaha taşındıktan sonra, şeyh ve yardımcısı ile yapmış olduğu konuşmalar ve deneyimler ekseninde değerlendirdiğinde uyumsuzluk alanlarının su yüzüne çıktığını fark ederiz. Din, inanç ve davranışlara dair eski kültür örüntülerini ya yeni girdiği merkezin kültürel örüntülerine çevirmek ya da eski bilgilerden vazgeçmek durumunda kalma gibi bir sürecine girer. Eskiye dair bilgileri arasında yeni kültür örüntülerine dönüşebilecek ya da onları

karşılayabilecek herhangi bir bilgi de yoktur. Aksine eski bilgiler ile yenileri çelişmekte, uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Muharrem'in dergaha taşındıktan sonra yaşamış olduğu durum bu çatışmalara bir örnektir. İnançları ekseninde bilgi stoklarında olmayan durumlar ile karşılaştığında yeni çerçevedeki kuralların, en azından kendi bildiği yasalar ekseninde kurulmamış olduğunu idrak eder. Daha seküler, ekonomik kurallara entegre olmuş merkezin inanç yapıları ekseninde eski inanç yapılarını yeniden düzenlemek durumunda kalır. Ruhsal ve bilişsel dengesinin bozulmasının en önemli nedeni de bu çelişkilerle başa çıkamama durumudur. Merkezileşmek için bu yüzleşmeyi gerçekleştirmek zorunda kalır. O zorlama da Muharrem'in aklını yitirmesi ile sonuçlanır. Muharrem'in, dergaha, inançlarına ve şeyhine duymuş olduğu katıksız bağlılık bütün problemin kendisinde olduğu sonucuyla onu baş başa bırakır. Kendisi ile kavga eder, konuşur, suçlu olarak kendisi ile hesaplaşmaya çalışırken, merkezin iktidarını her defasında yeniden inşa eder. Yine inançları ekseninde bedenine yönelik ikincilleştirme tavrı, bedeni ile inançları arasında sıkışarak kalmasına neden olurken, şeyhin kızına dair gördüğü rüyalar onun iç huzursuzluğunu arttırarak aklını yitirmesinde etkili olur.

Kurban ritüeli (*aklını yitirilmesi*) ve kabul töreninden (*şeyhin konuşma yapması*) sonra kişi (Muharrem) normalleşerek yabancı statüsünden, ermiş statüsüne yükselerek makulden de daha yüksek bir seviyeye ulaşır. Şeyh bu durumu "*Muharrem Efendi Allah tarafından dergahımıza gönderilmiş bir hediyedir*" şeklinde müritlere açıklarken, Muharrem artık dergah açısından yüksek mertebeye sahibi bir "zat"tır.

9. SONUÇ

Bu makale Türk Sinemasında bazı örnekler üzerinden merkez ile yabancı arasındaki ilişkiye odaklanarak yabancı ekseninde toplumsal alanda gerçekleşen

bazı ilişkileri sanatsal araçlar üzerinden okumaya odaklanmıştır. Merkez ve yabancı arasındaki bu ilişkinin bir iktidar ilişkisi olduğu vurgusu kurban metaforu ekseninde ele alınmıştır. Bu eksen de dergaha taşınan bir mürit, şehre gelen bir aile, köye dönen bireyler, cezaevinden çıkan birisi vb. kişiler toplumsal etkileşim alanlarında bir yabancıya dönüşebilmektedir. Ya da bu özneler yeni girdikleri toplumsal alanda yaşayan diğer bireyler tarafından birer yabancı olarak tiplendirilmektedir. Yabancı açısından bu durum, deneyimleri ve bilgi stokları ekseninde kurduğu yaşam dünyaları ile yeni dâhil olmak istedikleri sosyal alandaki kuralların çatışması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Yaklaşılan sosyal merkeze yönelik temaslar ve kaynaşma süreçlerinin belirli iktidar ilişkilerini barındırdığı gerçeği, sürecin belirli aşamalarında net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu örnekler üzerinden bakıldığında, yabancı ile merkez arasındaki ilişki bir iktidar ilişkisidir. Gündelik hayatın rutin akışı içerisinde gerçekleşen bu ilişki aynı zamanda tarafların gelecek zamanda kurulacak olan diğer ilişkilerinin de kurulum şeması, referans noktası ya da yapı aparatıdır.

Bu iktidar ilişkisinin tarafı olarak yabancı, ötekiyle girilen etkileşimde ortaya çıkan ve daha sonra ortadan kaybolan bir süreç olarak günümüz toplumsal alanında sürekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Ya da özne yeni girdiği bir sosyal alanda yabancıya dönüşmektedir. Yani günümüz insanı yarı bir yabancı olma ya da yabancıyla karşılaşma ihtimali ile sürekli olarak karşı karşıyadır. Bu durum sosyal hayata tutunma uğraşı ekseninde yoğun enerji gerektirmektedir. Günümüzde ihtiyaç duyulan bu enerji seviyesi, insanlığın ilk zamanlarında hayatta kalma mücadelesi için gereken enerji seviyesinden görece fazla bir seviyeye ulaşmıştır. Bunun yanı sıra Kurban ritusu, toplumsal alanda sıkça deneyimlenebilen bir edim olarak karşımıza çıkabilir. Bu eksen de günümüz eğitim sistemi içindeki bir öğretmen, yıllardır oy verdiği partisinin söylem değişikliği karşısındaki seçmenin, değişen yasalarla adaleti sağlamaya çalışan hakim, uzun süre önce almış olduğu evini satmak için emlakçı ile anlaşmaya

çalışan ev sahibinin, temel yaklaşımını değiştiren yayın evinin uzun soluklu okuyucularının, çocukluğunu geçirdiği mahalleye ya da köyüne dönen kişilerin, kendisini ilgilendiren konularda imzalanan uluslar arası anlaşmalara imza atamayan ülkelerin, ekosistemde insanlarla birlikte yaşamak zorunda olan diğer canlıların farklı uzamlardaki benzer durumsallıklarına “yabancı” kavramı üzerinden rahatlıkla bakılabilir. Özellikle dünya çapında yaşanan salgın koşulları ve sonrası için ortaya çıkacak olan yeni yüz yüze etkileşim pratikleri ekseninde “yabancı” ilişkisinin kurumlar ve bireylerce hazır olunması gereken bir ilişki biçimi olduğu ortadadır. Bu noktada üzerine düşünülmesi gereken şey; “Bu yabancı olma durumunda iktidar ilişkisinin hangi tarafında olacağımız ve bu ilişkide nasıl bir tavır alacağız?” gerçeğidir.

KAYNAKÇA

- Adorno T. W. (2002), *Minima Moralia Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*, Çev: O. Koçan-A.Doğukan, 3. Basım, İstanbul: Metis Yayınları
- Aristoteles (1975) *Politika*, Çev. Mete Tuncay, İstanbul: Remzi Kitabevi, S.9
- Balcı M. E. (2017), *Çağdaş Sosyolojinin Neo-Klasik Kökleri: Parsons-Schutz Tartışması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Erbaş H., (1992), *Sosyolojide Fenomenoloji*, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi, Xiv Cilt, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Ulaşma Tarihi: 14.04.2021
- Garfinkel H., (2016), “Başarılı Bir İtibarsızlaştırma Töreninin Koşulları”, *Yabancı: Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik (İç.)*, Der: L. Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayınları. 107-117.
- Giddens A., (1999), *Toplumun Kuruluşu Yapılaşma Kuramının Ana Hatları*, Çev: H. Özel, Ankara: Bilim Sanat Yayınları
- Goffman E., (2019), *Etkileşim Ritüelleri Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler*,

- T.S: A. Bölükbaşı, 2.Baskı, Ankara:Heretik Yayınları
- Gönç-Şavran, T. (2011). "Fenomenoloji Ve Fenomenolojik Sosyoloji". Modern Sosyoloji Tarihi (İç.) Der.: Serap Suğur Anadolu Üniv. Yayını Yayın No: 2304, S.116-144
- Keat R. & Urry J., (2001) Bilim Olarak Sosyal Teori, Çev: N. Çelebi, 2. Basım, Ankara: İmge Kitabevi
- Layder D.,(2013), Sosyolojik Araştırma Pratiği Teori Ve Sosyal Araştırmanın İlişkilendirilmesi, T.S.: S. Ünal, Ankara:Heretik Yayınları
- Ritzer G., (1991) "Georg Simmel", Çev: Ü.Tatlıcan, Sociological Theory, Ed: Mcgraw-Hill, Inc, 1992-S :2-19
- Sayrak İ. (2019), Reha Erdem Sinemasına Ekoeleştirel Açından Bir Bakış: Doğa Ve Kültür Dikotomisinin Çözümlemesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,İstanbul
- Schutz A. (2016a), "*Yabancı: Bir Sosyal Psikoloji Makalesi*", Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik(İç.),Der: L.Ünsaldı, Ankara:Heretik Yayınları,35-53
- Schutz A. (2016b), "*Eve Dönen*", Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik (İç.), Der: L. Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayınları. 53-69.
- Schütz A., (2020) Fenomenoloji Ve Toplumsal İlişkiler, T.S.:A. Akan-S. Kesikoğlu, 2.Basım Ankara: Heretik Yayınları
- Simmel G., (2016), "*Yabancı*", Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik (İç.) , Der: L. Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayınları. 27-35.
- Tatlıcan Ü., (2005) "*Sunuş*", Sosyal Teorinin Temel Problemleri Sosyal Analizde Eylemi Yapı Ve Çelişki, Çev:Ü.Tatlıcan, İstanbul: Paradigma Yay., 1-129.
- Ünsaldı L., (2019) Burada Ne Oluyor? Türkiye’de Etkileşimlerin Ekolojisi Üzerine Bir Deneme, Ankara: Heretik Yayınları
- Wagner H.R., (2020), "*Takdim*", Fenomenoloji Ve Toplumsal İlişkiler (İç.), T.S.:A. Akan-S. Kesikoğlu, Ankara: Heretik Yayınları, 7- 63.
- Yetkiner Beyler (2017) Dini Bir Ritüel Olarak Kurban Ritüelinin İletişim İşlevi,

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Humans live in an ecosystem filled with interactions. Nowadays, a person can become the stranger in a new ecosystem they join. Thus, “stranger” is not an analytical category or a fixed social status, but rather a type of relationship which occurs between interacting subjects and shows difference depending on time and space. The inevitable consequences of such interactions are usually devastating for the stranger. Newly approached social environments, neighbourhood relations in an apartment that has been recently moved to or in a luxurious housing estates, interactions in a public transportation vehicles which are used after a long period of time, meetings at a new job, the time spent with the childhood friends who have not been met with, technological tools and their usages, and other various social interactions can all be identified through the case of being the stranger. During a Schutzian social interaction between subjects, the relationship between centre (the local, interior one), where the outsider wants to be a part of through contact and designs a future, and the stranger, as someone from the outside, can be subject to analysis due to various stereotyped rules that make this relationship possible. The status of the centre and the stranger in their relationship and the rules defining this relationship contribute to centre’s status of being the centre and the stranger’s status of being an outsider. Firstly, it needs to be said that the relationship between the centre and the stranger is a power relation. Hierarchy is revealed as the stranger attempts to join the desired centre and remain there. Additionally, it can be said that the stranger may show adaptation to the interactions within the ecosystem. They may need to accommodate, cohere,

and disregard various information based on past experiences in order to remain. This interaction process is called conflict. As a result of this conflict, the stranger suffers some losses especially their own history. Such losses can be seen as sacrificial social situations for the sacred (centre). Due to this, it can be argued that the “sacrificial ritual”, which is often observed in archaic cultures, preserves itself with a different form and attribute.

Methodology

Theoretical framework of this essay is constructed upon the terms developed by Alfred Schütz’s Phenomenological Sociology axis such as; stranger, intersubjectivity, information stocks, common sense knowledge, daily world, typification. On this axis, this essay tries explaining the relationship between centre and the stranger who interacts with the centre from the outside via examples from Turkish cinema. With the purposeful sampling method some movies are analysed with portrayal and context.

At first, a brief information regarding Alfred Schütz’s sociological perspective used for constructing centre and stranger terms are given. After the method of study is explained in detail, predetermined themes and movies chosen on the axis of purposeful sampling method are mentioned briefly. Then movies are analysed on the axis of determined themes. In order to emphasize that the relationship between centre and stranger is a power one, the sacrifices that the stranger should make are tried to be put into words with “Sacrificial Ritual”.

To investigate this context, Takva (2006) movie is chosen. Through film analyses, acceptance of the stranger as the "other" and differentiations in this acceptance's qualifications are pursued. The sense of stranger on a social basis’s different same aspects on social layers and partial analogy is tried to be put forward. Thus, instead of the aesthetic aspect of movies, it is focused on the

potential of mirroring social relationships. The reason why movies are chosen as a method is because movies give us the opportunity of experiencing life again. Movies also show us the world of different social subjects such as directors, writers, actors, etc. Therefore, movies focusing on the inner self of characters are chosen.

Theoretical Framework

Alfred Schütz accepts society's constitution as an activity of subjects with face-to-face interaction and focuses on the principles behind this interaction. Following his teacher, Edmund Husserl, Schütz focused on daily life. He emphasized on researching the actions of the subjects and the reality in their consciousness. Social life, explained as intersubjectivity, is a reality acknowledged by everyone. Individuals within this reality take part in social relations by gaining experience by themselves and the ones before them. Social interactions are designed due to the standardization which is used as a template.

Analysis

The centre consists of people who live together, share common experiences, and tend to think similar concepts. Stranger is who wants to join the centre and feel at ease in his daily routine. Centre emphasizes "us" while the stranger is the "other". Stranger does not share the centre's culture codes, but his desire to live there motivates him. As they approach the centre, there are individuals who accept the stranger and authorize their presence. The stranger changes and transforms as they interact with the centre's individuals. Stranger overcomes a threshold during this change. Each threshold gets them closer to

the centre. As they transform, they lose their past knowledge, culture, and various other entities. This can be seen as a sacrificial ritual needed for approval to centre. Thus, the centre constructs its power upon the stranger and forces them to change. The yeoman who sells his village and is forced to immigrate to a city, a disciple who joins a cult, and a person who is released from the prison and moved to a under blockade neighbourhood can be defined as the stranger. These people interacted with the centre for various goals as the “other”. To get rid of “stranger” status and cohere with the centre, they lost previous knowledge, culture, biological and mental health.

Conclusion

As the pace of change increases, so do the chances of a person becoming a stranger in a society. On the axis of new face-to-face interaction strategies especially during and after the on-going global pandemic, it is essential for institutions and people to be ready for “stranger” relationship.